

ÇÖZÜM SÜRECİNE TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

Handan Çağlayan

Bu yazıda, Türkiye’de Kürt sorununun çözümü ve barışın inşa edilme sürecinin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi gerektiği ve kadınların söz konusu sürecin aktif özneleri oldukları öne sürülmektedir. Milliyetçilik, militarizm ve bizzat savaşın kendisi cinsiyetlendirilmiş süreçlerdir. Dolayısıyla savaşa yol açan koşulların ortadan kaldırılması ve barışı inşasını mümkün kılacak süreçlerin hayata geçirilmesinin de toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekir. Milliyetçiliğin, militarizmin cinsiyetlendirilmiş süreçler olması sadece algı dünyalarıyla ya da kültürel süreçlerle sınırlı etki de bulunmaz; savaşın tahribatlarından kadınlarla erkeklerin farklı şekillerde etkilenmelerine de yol açar. Dolayısıyla savaşın etkilerinin cinsiyete göre de ayrıştırılması önem taşır. Öte yandan kadınların sürece özneler olarak katılmalarının tek gerekçesi savaşın tahribatının kadınlar açısından da saptanması ve bunları telafi edecek politika ve programların oluşturulması ile ilgili değildir. Barış, yeni ve farklı bir toplum tahayyülünü gerektiriyorsa, kadınların özneler olarak katılımı zorunludur. Kaldı ki kadınların devletle, milliyetçi kurgu ve projelerle, militarizmle ilişkilene biçimleri erkeklerden farklıdır ve sürece farklı bir bakış açısı sunabilirler. Nitekim, ülkemizde de durum budur. Bugün kadınların barış sürecine eklenmelerini ulusal popüler düzlemde esas olarak annelik söylemi üzerinden yürütülüyor olsa da gerçekte 1990’lı yılların sonlarından bu yana yaklaşık on yıldır kadınlar yoğun bir şekilde bir araya gelmenin koşullarını yaratıyorlar. Bu buluşmalar önemli bir deneyimin birikmesine yol açtı.

“Kürt sorununun çözümü”ne ilişkin politik düzlemdeki gelişmelerin çok hızlı, söylemlerin ise son derece yüzeysel ve değişken olduğu bir dönemdeyiz. Açıkçası on yıl aradan sonra yeni barış gruplarının gelmeye başlaması ve bu kez serbest bırakılmaları gibi eşikler, en karamsarımızın bile bir yanının umut ve iyimserlikle dolmasına yol açtı. Öte yandan, gelişlerin ardından başlatılan eleştiri kampanyasının etkinliğini ya da uzun zamandır beklenen bu sürecin başlangıç ve işleyiş tarzının hükümetten kaynaklı gariplikler barındırdığını ve pek çok açıdan bilinmezlikler ve yalpalamalarla dolu olduğunu görmezden gelmek de mümkün değil. Gelen grupların serbest bırakılmasını “özel yetkili savcı”lar vasıtasıyla kotaran hükümetin, iş kurumsal ve yasal düzlemde adım atmaya gelince böyle bir niyetinin bulunmadığının altını çizmesi bu tür yalpalamaların bir örneği.

Aslında Kürt kimliğinin, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in “Kürt realitesini tanıyoruz” dediği 1990 yılı başlarına kadar tanınmamış olduğunu anımsadığımızda, yalpalamalar, anlaşılmaz şeyler olmaktan çıkıyor. Zira yakın zamana değin tanınmayan bir topluluğun, esasında bu tanınmamayla yakından alakalı olmasına karşın hep başka

gerekleşmelerle adlandırılan, dolayısıyla tanınmayan sorununun ve de bu sorunun adı konulmadan kotarılmaya çalışılan çözüm sürecinden söz ediyoruz. Hâl böyle olunca hükümetin başlangıçta sarf ettiği “Kürt sorununun çözümü/açılım” gibi nitelermelerin nasıl olup da bir anda “milli birlik ve bareberlik” söylemine dönüşebildiğini anlamak güç olmuyor. Aynı şekilde geri dönüşlerin arzulanmasına rağmen bunu sağlayacak yasal kurumsal düzenlemelere yanaşmadaki isteksizliği, ayak sürümeyi de.

Ama zaten, hükümetten ya da ana muhalefet gibi makro politik aktörlerden bu konuda tutarlı olmalarını ve süreci dosdoğruca yürütmelerini beklemek ne ölçüde gerçekçi olabilir ki! Çözümü onlardan beklemek, onların mantığına ve ancak bu mantığın kendiliğinden elvereceği “çözüm”e mahkûm olmaktan başka anlam taşıyabilir mi? Bunun da arzulanır bir çözüm olması beklenemez. Çözüm sürecini, hükümetten (devletten, uluslararası aktörlerden vb.) beklemek yerine, toplumun içindeki çok çeşitli kesimlerin ve dinamiklerin sürecin aktif özneleri haline gelecekleri ve bu çeşitlilik içinde oluşturacakları hattı hayata geçirmek için makro siyasi aktörleri zorlayacakları bir süreç olarak düşünmek daha anlamlı ve sonuç alıcı olabilir. Bu yazının amacı da toplumsal cinsiyete duyarlılığın böylesi bir sürecin olmazsa olmaz koşullarından birisi olduğunun altını çizmek ve kadınların aktif katılımı olmaksızın sürecin eksik ve yanlıgılı kalacağını vurgulamaktır.

Çözüm/barış sürecinin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi ve kadınların aktif özneler olarak sürecin unsurlarından biri olarak görülmeleri zorunlu, çünkü her şeyden önce savaşın kendisi toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş bir süreçtir. Hele de vatan, millet kavramları etrafında örülen bir savaş süreci için bu çok daha geçerlidir. Yakın dönem tarihimizde acıyla tecrübe ettiğimiz gibi, demokratik reformlarla çözülebilecek bir sorun, ulusal güvenlik konsepti içine konulduğunda, vatanla, milletin birliği ile alakalı bir sorun olarak kodlandığında kaçınılmaz olarak şiddet kaynağına dönüşüyor. Bu şiddet, toplumda başta cinsiyete dayalı ayrımcılık olmak üzere başka egemenlik ilişkilerini de derinleştirerek tam bir kısır döngüye dönüşüyor. Ulus, ulus-devlet, düzenli ordu, milliyetçilik ve militarizm esas olarak cinsiyetlendirilmiş kurumlar olduğu için, bu kaçınılmaz bir durum. Barış sürecinin başarısı da her şeyden önce bu durumun dikkate alınmasına bağlı. Milliyetçiliğin mevcut kadınlık ve erkeklik rollerinden nasıl türetildiğini ve onları yeniden üretmesini, gündelik hayatlarımızın militarize edilme tarzını konuşmak zorundayız.

Burada bahsedilen sadece duygu ve anlam dünyasıyla ya da kültürel örüntülerle sınırlı bir durum değil. Somut pratikler ve sonuçlar alanını da kapsıyor. Çünkü cinsiyet ayrımcılığının doğrudan ve dolaylı sonuçları nedeniyle kadınlar ve erkekler savaşın tahribatlarını farklı yaşıyorlar. Dolayısıyla savaşın etkilerinin toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısıyla analiz edilmesi zorunlu. Dahası, devletle, milliyetçi kurgularla ve projelerle ve militarizmle

ilişkilene biçimleri erkeklerden farklı olmasından kaynaklı olarak kadınlar barış sürecinde önemli bir rol oynama potansiyeline sahipler. Farklı bir bakış açısı sunabilirler. Buna karşın mevcut cinsiyet rejimi, kadınların barış konusundaki yaklaşımlarını ve bakış açılarını, deneyimlerini resmi süreçlere taşımalarına engel olur ve bu durum onları barış inşa sürecinde de marjinalleştirici etkide bulunabilir. İşte tüm bu nedenlerle barışın inşası ve demokratikleşme süreçlerinde kadınların katılımlarının sağlanması için özel duyarlılık ve çaba gerekir.

“Çözüm”den bu denli söz edilmeye başlanan bir dönemde dahi geride bırakılmaya çalışılan sürecin etkilerinin toplumsal cinsiyete duyarlı bir dökümüne sahip değiliz. Savaşı ve zorunlu göçü kadınların farklı deneyimleme biçimleri, Kürt kimliği ve dili üzerindeki baskıların, cinsiyet ayrımcılığını ve kadınların üzerindeki ataerkil kontrolü nasıl pekiştirdiği, koruculuk sisteminin aile içi şiddet üzerindeki etkileri, kadınlara karşı işlenen savaş suçları, cezaevlerindeki kadınların ayrıca neler yaşadıkları ya da milliyetçi-militarist söylemin ve binlerce genç erkeğin çatışma bölgelerinde askerlik yaptıktan sonra kentlerine dönerken taşıdıkları travmaların, şiddet potansiyelinin ve bunun mevcut cinsiyet ilişkilerine, kadına yönelik şiddete ne ölçüde yansıdığı gibi hususlara dair elimizde pek bir şey yok. Oysa bu olmadan onarıcı adaletin sağlanması tam anlamıyla mümkün olamayacak. Aksine barışın inşası süreci, kadınların marjinalleştirilmesini yeniden üretme potansiyeli taşıyacak.

Bu açıdan yolun sıfır noktasında olduğumuz açıktır. Hatta böyle bir duyarlılığın gerektiği konusunda genel kabul yoksa –ki olmadığı aşikâr, sıfır noktasına bile gelmediğimiz söylenebilir. Devlet ve hükümet düzeyinde durum bu. Barış süreçlerinin inşasında toplumsal cinsiyete duyarlılık ve kadınların yer alması konusunda hatırı sayılır bir uluslararası çerçeve bulunmasına karşın bu çerçevenin Türkiye açısından pek bir bağlayıcılığı yok. Türkiye otuz bin kişinin yaşamını yitirmesine, sayıları milyonlarla ifade edilen insanın yerinden edilmesine rağmen 1984-1999 yılları arasındaki çatışmaları “terörle mücadele” olarak adlandırdığı için bir iç çatışma yaşandığı resmen kabul edilmedi. Dolayısıyla uluslararası çerçevenin kendiliğinden yol gösterici bir rol oynaması beklenemez. Diğer aktörler açısından bakıldığında bu konuda henüz derli toplu bir çaba bulunmadığı görülmektedir. İnsan hakları örgütlerinin, göçe ilişkin çalışma yapan kurumların kayıtları çoğu durumda cinsiyete göre oluşturulmuş değil. Bu durum savaş sürecinin kadınlar açısından etkilerini analiz etmeyi güçleştiriyor.

Tahribatlar konusu meselenin sadece bir yanı. Kadınlar çatışmalı süreçlerde olumsuz etkilenmeyle birlikte, tablonun tümü bundan ibaret değil. Kadınlar milli kurgulara ve militarist süreçlere sadece erkek askerlerin anaları ya da onurlarının sembolü olarak dahil olmuyorlar. Geçmişte sömürge karşıtı mücadelelerde ya da günümüzdeki haliyle hakları

tanınmayan toplulukların demokratik mücadelelerinde geleneksel cinsiyet rollerini değiştirecek roller de üstleniyorlar. Nitekim, Kürt kadınların 1990'lı yıllardan itibaren katılım pratikleri bu ikincisine örnek oluşturmaktadır. Bu nedenle çatışmalı sürecin tahribatlarının toplumsal cinsiyete duyarlı bir analizini yapmak önem taşımakla birlikte bu perspektifin tahribatların ayrıştırılmasıyla sınırlı kalmaması gerektiğinin altını çizmekte fayda var. Kadınlar savaş boyunca çok büyük mağduriyetler yaşamış olsalar da kendilerini güçlendiren, yeni toplumsal ve politik kanallar açan deneyimler de yaşadılar. Yaşadıkları deneyimler toplumsal ve politik alanda kısmen de olsa yansımalarını buldu. Politik toplumsallaşma yaşayan kadınlar kamusal alanda siyasi partilerde, Barış Anneleri gibi inisiyatiflerde, tutuklu aileleriyle dayanışma örgütlerinde ve son yıllarda sayıları artmakta olan bağımsız kadın örgütlerinde yerlerini aldılar. Bugün bölgede çok sayıda kadın kurumu var ve oldukça etkin durumdadır. Yani Kürt kadınları savaşın yalnızca mağdurları değiller. Dolayısıyla yapılan analizlerin çok genellemeci olmaması, olumlu ve olumsuz etkilerin ayrıştırılması, mağduriyetleri giderici olumlu yönleri ise güçlendirici politikalar oluşturulması önem taşıyor. Kürt kadınları bugün gelinen aşamada barışın inşa sürecine katılacak güçlü bir politik özne durumundadırlar.

Kadınların barış inşa sürecinin aktif özneleri olmaları, Kürt kadınlarıyla sınırlı bir durum da değil üstelik. Bugün kadınların barış sürecine eklemlenmeleri ulusal popüler düzlemde esas olarak annelik söylemi üzerinden yürütülüyor olsa da gerçekte olan bundan çok farklıdır. Zira 1990'lı yılların sonlarından bu yana yaklaşık on yıldır kadınlar yoğun bir şekilde bir araya gelmenin koşullarını yaratıyorlar. Küçük ya da büyük gruplar olarak toplanıyor, buluşmalar gerçekleştiriyor, ciddi tartışmalar yapıyor, dokunmalar yaşıyorlar. Diyarbakır'da, İstanbul'da, Ankara'da, Hakkari'de yürüyüşler düzenliyor, konferanslar gerçekleştiriyor, ortak bildiriler yayınlıyorlar. Üstelik tüm bu buluşmalar ve dokunmalar, sadece kadınlarla sınırlı kalmayan, sürecin bir bütününe etkide bulunabilecek önemli bir deneyim birikmesine yol açtı. Açık söylemek gerekir ki; ne demokratik, sol, sosyalist muhalif gruplar ne sorunun çözümünü dert edinen toplum örgütleri ne de sendikalar ve diğer emek eksenli kesimler son on yıllık süre içinde Kürt kadınlarıyla Türkiyeli diğer kadın gruplarının oluşturdukları düzeyde bir birliktelik oluşturarak sorunun çözümüne ilişkin deneyim biriktirebilmiş değiller. Sözü edilen kesimlerin kadınların bu deneyiminden ve birikiminden çıkarmaları gereken pek çok ders bulunmaktadır.

Buna karşın barış sürecinin devlet dışı (devlet dışı diyorum çünkü sözünü ettiğim bağlamda devletten bir şey beklemenin manası yok) diğer aktörlerinin, sürece kendiliğinden toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım gerçekleştirmelerini ve kadınların sözü edilen deneyimlerine hak ettiği itibarı göstermelerini beklemek hayalcilik olur. Sözü edilen aktörlere hâkim olan eril zihniyet buna engel. Devlet dışı aktörlerin yaklaşımına basit bir örnek vermek gerekirse;

son birkaç yıl içinde düzenlenen ve taşıdığı önem inkâr edilemeyecek olan barış konferanslarında toplumsal cinsiyet konusu, tüm sürece nüfuz etmesi gereken bir bakış açısı, bir yaklaşım biçimi olarak görülmemiştir. Bunun yerine alt başlıklardan biri olarak ele almakla yetinilmiştir. Ne Kürt kadınlarının artık görmezden gelmenin mümkün olduğu öznel durumları ne de kadınların yıllara yayılan ortak emek süreçleri ve bunların ürünleri, bu durumu değiştirmeye yetmiştir.

Değişime en açık olması beklenen platformların durumu buyken ulusal medya gibi diğer platformların ne halde olabileceğini hep birlikte gözlemliyoruz. Ana akım medya kadınların ortak çabalarını hiç görmüyor. Kürt kadınlarına yaklaşım biçimi ise hem ırkçı hem de cinsiyetçi. Kürt kadınlarının toplumsal ve politik mücadeleleri, klasik doğu/batı, cahil/eğitilmiş, şahin/güvercin ikilikleri içinde önemsizleştiriliyor. “Çözüm” konusunun çokça gündemleştiği bu günlerde, kamusal alanda duyulan sesler yine genellikle erkeklerin sesi. Televizyon kanallarında, liderlerin değerlendirmelerinden, “akil adamlar”ın yorumlarından, büyük gazetelerin kadrolu köşe yazarlarının, “kanaat önderleri”nin analizlerinden ve önerilerinden geçilmiyor. Bunların ezici çoğunluğu da tıpkı “Kürtler ne istiyor?” sorusuna muhatap olanlar gibi erkekler. Böylesi platformlarda barışa dair en iyi niyetli ufuklar da başka yerlerde de vurguladığım gibi “Çanakkale’de birlikte savaşmış olmak”tan öteye gidemiyor.

En başta değinilen toplumsal cinsiyete dayalı zihniyet örüntülerine, algı dünyalarına ve bunun barışın inşa sürecinde taşıdığı kritik öneme dönecek olursak, barışın inşasının, “savaş (erkek)kardeşliği”nden daha fazlasını gerektirdiği açıktır. Üstelik barış dile getirildiği gibi “yenme-yenilme” meselesi değilse ve masa üzerinde güç dengelerine göre imzalanacak bir sözleşmeden daha fazla bir şey ifade edecekse, kadınların deneyimlerinden öğrenilmesi gereken çok şey var. Kadınlarsa tarihten gelen ve kendi öznel tarihlerinde bir kez daha süzgeçten geçirerek iyice damıttıkları iç görüleriyle, sürece davet edilmeyi beklemenin manasız olduğunu; zira aktif olarak oluşumunda yer almadıkları taktirde bir süreçten söz etmenin mümkün olmadığını biliyorlar. Geri çekilme lükslerinin olmadığını da. Geriye tek yol kalıyor. Tarihten bütün dışlananların başvurmak durumunda oldukları tek yol, kendilerine, birbirlerine ve yaptıklarına inanarak ve güvenerek yollarına devam etmek ve mücadelelerini ısrarla sürdürmek.